

Knygotyra
2025, vol. 85, pp. 338–343

ISSN 0204–2061 eISSN 2345-0053
DOI: <https://doi.org/10.15388/Knygotyra.2025.85.12>

KATINAI, DAILIDĖS IR BUHALTERIAI: WAYNE’O DE FREMERY BIBLIO- GRAFIJOS INTERPRETACIJA XXI AMŽIUJE

Elena Macevičiūtė

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto
Skaitmeninių kultūrų ir komunikacijos katedra
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
El. paštas elena.maceviciute@gmail.com

DE FREMERY, WAYNE. *CATS, CARPENTERS, AND ACCOUNTANTS:
BIBLIOGRAPHICAL FOUNDATIONS OF INFORMATION SCIENCE*. CAMBRIDGE,
MASS.: MIT PRESS, 2024.

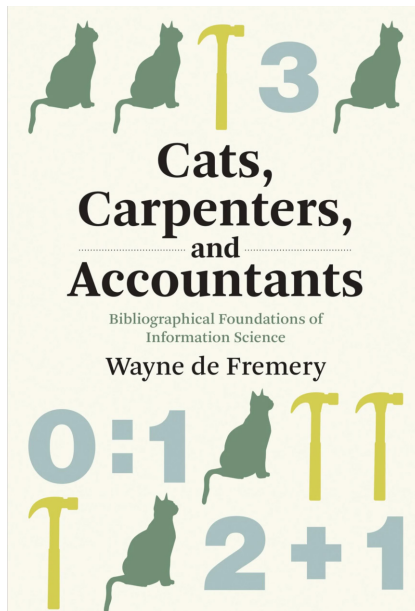
Kadangi studijavau bibliotekininkystės ir informacijos mokslą XX a. aštuntajame dešimtmetyje Tarybų Sąjungoje, tai pirmą kartą susidūriau su bibliografijos teorija kaip su konceptualia sistema, rėminančia bendrą informacijos ir žinių organizaciją kultūros ir mokslo terpėse. Nuo tų laikų buvau įsitikinusi, kad visi informacijos mokslai turi giliai išsisknijusį ir juos laikantį bibliografijos šaknyną. Tokias mintis dėstėme su Osvaldu Janoniu pristatydami Vakarų auditorijai minėtąją bibliografijos teoriją¹. Visai netikėtai šių minčių patvirtinimą kiek kitokiu aspektu radau nuostabiai įdomiame Jungtinių Amerikos Valstijų Dominikonų universiteto Kalifornijoje profesoriaus Wayne’o de Fremery veikale *Katinai, dailidės ir buhalteriai: informacijos mokslo bibliografi-*

1 MACEVICIUTE, Elena; JANONIS, Osvaldas. Conceptions of Bibliography in the Russian Federation: the Russian Phenomenon of Bibliographic Theory. *Libri*, 2004, vol. 54, no 1, p. 30–42. <https://doi.org/10.1515/LIBR.2004.30>

niai pamatai. Jo pozicijos argumentacija yra įtikinama ir naujoviška, o man asmeniškai tiesiog raminanti, nes aiškiai rodo, kad ne tik man visuose šiuolaikiniuose informacijos reiškiniuose mato si bibliografiniai duomenys ir procesai. Žinoma, toks matymas retai aptinkamas tarp informacijos technologijų ir sistemų specialistų ar programuotojų ir skaitmeninių objektų dizainerių, todėl de Fremery daug vietos skiria išsamiam įvairių bibliografijos sampratų aiškinimui ir istoriniam kontekstui, jų autorių polemikai apie bibliografijos tikslus bei bibliografijos esmines sąsajas su šiuolaikiniais informaciniais reiškiniais. Beje, tokiu būdu jis atsako į Michaelo Bucklando iškeltą klausimą apie tai, ką galima išlošti atgaivinant bibliografiją kaip studijų ir praktikos sritį, kuri šiuo metu akivaizdžiai nugrimzdo į tamsią nežinomybės gelmę (p. 1).

Visų pirma, reikėtų trumpai pristatyti autorių. Wayne'as de Fremery studijavo ir įgijo ekonomikos bakalauro (Vitmeno koledžas, JAV, Vašingtono valstija), Korėjos literatūros magistro (Seulo nacionalinis universitetas) bei Rytų Azijos kalbų ir civilizacijų daktaro laipsnį (Harvardo universitetas) už disertaciją apie XX a. trečiojo dešimtmečio korėjiečių poeziją. Jis dvidešimt metų ėjo Pietų Korėjos Sogango universiteto docento pareigas Medijų, menų ir mokslo mokykloje, vėliau tapo Dominikonų universiteto Barowskio verslo mokyklos informacijos mokslo ir verslumo profesoriumi bei Françoise Lepage² pasaulinių inovacijų centro direktoriumi. Be kita ko, 2017–2023 m. jis atstovavo Pietų Korėjai Tarptautinės standartizacijos organizacijos Dokumentų aprašymo ir apdorojimo kalbų komitete, kartu su Michaelu Bucklandu vykdė Elektroninio kultūros atlaso iniciatyvą, vadovauja Korėjos tekstų iniciatyvai Kembridžo Korėjos studijų institute. Wayne'as de Fremery yra kompanijos „Tamal Vista Insights“ savininkas ir nepriklausomas programinės įrangos kūrėjas. Viena

2 Françoise O. Lepage – Dominikonų universiteto Kalifornijoje tarptautinio verslo Sarlo išskirtinė profesorė.

svarbiausių jo tyrimo sričių yra dirbtinio intelekto demokratizavimas, ypač kultūros įstaigų prieigos aspektu, ir giliojo mašininio mokymosi taikymas automatiniam korėjietiško tekstų kodavimui. Jo tyrimuose integruojami literatūros mokslo, bibliografijos, dizaino, informacijos mokslo ir dirbtinio intelekto metodai, nagrinėjami inovacijų ir verslumo vaidmenys užtikrinant kultūros tęstinumą ir tvarumą.

1924 m. jo aktyvius tyrimus ir patirtis vainikavo monografijos apie bibliografinius informacijos mokslo pagrindus pasirodymas Masačusetso technologijos instituto leidykloje. Nors de Fremery aptaria įvairias bibliografijos sampratas ir jų kismą skirtingais laikotarpiais, daugiausia remiasi Donaldso McKenzie'io bibliografijos ir tekstų sociologijos³ bei Patricko Wilsono bibliografinės kontrolės galios⁴ koncepcijomis. Taigi ir bibliografijos, kaip registracijos, išvardijimo ir kaip giluminio dokumentų aprašymo bei informacijos šaltų kontrolės, sampratos pasitarnauja knygos autoriaus idėjai. De Fremery apibrėžia bibliografiją keleriopai: kaip „reprezentacijų tyrimą ir jų kūrimo praktiką“ (p. 1), kaip „duomenų socialinių formų kūrybą ir kopijavimą bei šių procesų tyrimą“ (p. 25). Šios sampratos savo esme yra ekvivalentiškos ir leidžia įvardyti bibliografiją kaip informacijos mokslo ir šiuolaikinės visuomenės nesunaikinamą gyvybinę jėgą.

Autorius teigia, kad bibliografija ne nuseno ir atrofavosi, o transformavosi į nematomą infrastruktūrą, esminį mūsų šiuolaikinio technologinio kraštovaizdžio aspektą, reikalaujantį kruopštaus dėmesio ir nuolatinės jo įtakos pripažinimo. Tokia koncepcija nėra visiškai nauja, ji siejasi su Birgerio Hjørlando požiūriu į bibliografiją, kaip į epistemologinį, hermeneutinį ir sociologinį informacijos mokslo pagrindą⁵. Tačiau de Fremery išplečia šį požiūrį ir nustato bibliografijos vietą ne tik kaip dokumentų ir informacijos išteklių valdymo fundamentą, bet ir kaip šiuolaikinės technologijos inovacijų, ypač mašininio mokymosi ir dirbtinio intelekto, pamatinę struktūrą.

Knygą sudaro dvi pagrindinės dalys, padalintos į 12 skyrių. Visų pirma, knygoje meistriškai nagrinėjama sąrašų prigimtis, jų egzistavimas, kontekstai, funkcijos ir formos. Su malonumu skaičiau apie įvairiausių sąrašų egzistavimo būdus, kaip antai Shannono bendrosios komunikacijos schemą, atskleidžiančią

3 MCKENZIE, Donald Francis. *Bibliography and the Sociology of Texts*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

4 WILSON, Patrick. *Two Kinds of Power: an Essay on Bibliographical Control*. Oakland, CA: University of California Press, 1968.

5 HJØRLAND, Birger. Arguments for 'the Bibliographical Paradigm'. Some thoughts inspired by the new English edition of the UDC. *Information Research*, 2007, vol. 12, no 4, papercolis06. Prieiga per internetą: <<https://informationr.net/ir/12-4/colis/colis06.html>>.

apytikslų kopijų perdavimo procesą nekreipiant dėmesio į jų turinį lygiai taip, kaip tai daro modernizmo poetai; hipotezių, kaip ribas turinčių atrankinių sąrašų, kūrimą; ribinių kultūros ir mokslo objektų reprezentacijų analizę; mokslinių procedūrų su atominiais objektais pėdsakų fiksavimą ir kitus egzotiškus dalykus.

Autorius atskleidžia sąrašų socialinį vaidmenį įvedant tvarką ir šalinant chaosą, pripažindamas ir jų ribotumą, ir galimybes. Įvairiausius mokslus ir veiklos sritis, įskaitant ir patį informacijos mokslą, taip pat apibūdina įvairiausi sąrašai, vardijantys jų funkcijas, uždavinius, instrumentus, ryšius su kitais mokslais. Galų gale sąrašai koordinuoja įvairiausių objektų kontekstą ir jų pažinimo plotį bei gylį. Visos bibliografijos praktikos šerdį sudaro aprašomosios apyskaitos: sisteminė sudėtingų objektų reprezentacija, kuri fiksuoja esminius modelius, leidžiančius tuos objektus atpažinti ir atkartoti, taip pat valdyti apyskaitų sankaupas ir srautus. Taigi taip autorius įteisina bibliografų kaip „buhalterių“ funkciją. Tokia fundamentali bibliografų ir sąrašų funkcija svarbi tolesnei autoriaus argumentacijai apie infrastruktūrinės bibliografijos galias.

Antrojoje knygos dalyje jis neria į aiškinimus, kaip bibliografija įrašo ir įamžina „pasirinkimus ir atsitiktinumus, formavusius žmogaus žinias taip, kaip jos buvo duotos“ (p. 127). Tokiu būdu de Fremery konstruoja išpūdingą sąsają tarp tradicinės bibliografijos ir šiuolaikinio duomenų mokslo, „naudojamo apibrėžti dalykų, kaip duotybės, reprodukcijas ir transformacijas“ (p. 183). Didžiųjų duomenų terminas, pasak jo, dažniausiai siejamas su naujais įrašų gamybos ir saugojimo metodais reliacinėse ir dar naujesnėse duomenų bazių formose. Ryšys tarp bibliografijos ir mašininio mokymosi dar logiškiau siejamas šiame tekste, nes abi sritys yra fundamentaliai susijusios su šablonų atpažinimu (angl. *pattern recognition*) ir reprezentacija. Lygiai kaip bibliografai kuria struktūrinius aprašus, fiksuojančius sudėtingų objektų esmę, taip ir mašininio mokymosi sistemos plėtoja modelius, identifikuojančius duomenų rinkinių struktūrinius modelius arba, kalbant de Fremery terminais, socializuoja duomenis. Tokiu būdu abiejų sričių atstovai giminiuojasi su dailidėmis, suteikiančiais ir išryškinančiais žinių medyje slypinčias formas ir struktūras.

Bibliografiją ir šiuolaikines mašininio mokymosi sistemas sieja žinių diagramos (angl. *knowledge graphs*) ir žinių grafikų sudarymas. Žinių diagramą informacijos sistemų specialistai apibūdina kaip duomenų struktūrą (t. y. ryšių tarp objektų rinkinį, apibrėžtą naudojant standartizuotą žodyną), kurioje žinios saugomos taip, kad žmonės ir mašinos galėtų lengvai jas naršyti, jų ieškoti ir analizuoti. Žinių grafiką galima išivaizduoti kaip milžinišką informacijos voratinklį, kuris sujungia susijusius duomenų taškus, kad susidarytų išsamus tam

tikro dalyko supratimas. Taigi iš esmės jų prigimtis yra visiškai bibliografinė. De Fremery taip pat sugretina bibliografijos struktūrų plėtotę su biologijos žinių struktūravimo darbu ir atskleidžia visų trijų procesų – bibliografinio, biologijos ir šiuolaikinių informacijos sistemų – dirbtinumą, t. y. traktuoja juos kaip sukuriančius grynai žmogaus kūrybos rezultatą, grindžiamą esamu pažinimo lygiu. Labai nudžiugau, kad de Fremery tokius žinių modelius laiko bibliografiniais, taip patvirtindamas mano pačios nuomonę.

De Fremery teigia, kad šiuolaikinis dirbtinis intelektas, kaip ir mašininio mokymosi sistemos, iš tikrųjų beprecedenčiu mastu vykdo bibliografijos darbą. „Santykis tarp aprašomųjų bruožų ir tikslinės funkcijos duomenų rinkinyje“ (p. 203) atkartoja tradicinę bibliografijos praktiką, kai kuriamas struktūrinis aprašas įgalina identifikuoti ir kategorizuoti objektus. Šios lygiagretės tampa ypač akivaizdžios stebint, kaip mašininio mokymosi sistemos apdoroja ir kategorizuoja informaciją, iš esmės kurdamos išplėtotas ir dinamines bibliografines priemones, kurios prisitaiko ir rutuliojasi naudodamos besimokančius algoritmus.

Galbūt tokios išvados ir nėra pačios savaime stebinamai naujoviškos, tačiau prie jų autorius veda ypač vaizdingais keliais. Į teksto audinį jis įpina nuorodą į Rudyardo Kiplingo istoriją „Katinas, kuris vaikščiojo vienas“ (1902)⁶, siedamas ją su tyčiniu bibliografijos ir bibliografų pasišalinimu į paraštes, kad paradoksaliai galėtų dėti pamatus visų įmanomų disciplinų ir gyvenimo sričių aptarnavimui ir pinti jų nematomą informacinę infrastruktūrą. Kai susirūpiname šiuo ribiniu, bet esminiu žmonijos žinių apskaitymo ir formavimo tinklu, geriau suprantame, kaip šios apyskaitos gali mums pagelbėti, o kartais netgi trukdyti.

Autoriaus tikslui pasitarnauja abstrakti korėjiečių poezija, Raymondo Williamso kultūros kritika, Yeatso eilėraščiai, Archimedo Palimpsesto istorija, Donnos Haraway filosofija, jau nekalbant apie daugybę bibliografinio darbo pavyzdžių iš visų istorinių epochų ir viso pasaulio šalių. Su visais tais kultūros ir pažinimo turtais gretinama mašininio mokymosi ir dirbtinio intelekto naudojimo patirtis leidžia daryti neišvengiamą išvadą, kad mūsų aprašomoji ir sąrašų rengimo praktika lemia mūsų kultūrinių patirčių formą ir būdus. Tokia tarpdisciplininė prieiga, paremta kalbotyros, matematikos, istorijos ir literatūros mokslo žiniomis, konstruoja turtingą teorinę sistemą informacijos reiškinių sampratai.

6 Ši istorija pirmą kartą pasirodė R. Kiplingo pasakų rinkinyje *Just so stories* 1902 m. Lietuviškas pavadinimas paimtas iš T. Zaleskio vertimo: KIPLINGAS, R. *Kaip drugelis treptelėjo koja*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958. Vėlesniame 1997 m. leidime pavadinimas pakeistas į *Katinas bastūnas*.

Nepaisant literatūrinių ir žaismingų teksto elementų, jis tikrai nelengvai įkandamas ir reikalauja ne tik profesinio pasirengimo ar rimto bendrojo išsilavinimo, bet ir atidumo sekant autoriaus erudito visapusiškus prieštaravimus ir įtikinėjimus, jo švelnią, bet tvirtą ir išradingą argumentaciją. Tik tokiu atveju įdėtos intelektinės pastangos atsiperka ir skaitytojas gali patirti didžiausią šios knygos skaitymo malonumą. Rūpestingai sukonstruotos idėjos neišvengiamai veda prie esminio pastebėjimo: „Nors vis labiau plėsdami duomenų fiksavimo, kopijavimo, modeliavimo ir socializavimo galimybes įgijome nuostabių naujosios bibliografijos galių, vis dar neturime patikimų jų apskaitos priemonių“ (p. 222). Ši spraga suteikia galimybių naujai įvertinti ir netgi naujai išrasti bibliografinę skaitmeninio amžiaus infrastruktūrą.

Galima tikėtis, kad šis giliai apgalvotas darbas įžiebs rimtas diskusijas tarp bibliotekininkystės ir informacijos mokslo tyrėjų. Gaila tik, kad jų Lietuvoje kaip ir nebeliko. Tačiau jis taip pat bus praktiškai naudingas skaitmeninės humanitarikos, bibliometrijos, dirbtinio intelekto, žinių organizavimo specialistams. De Fremery nesiūlo jokių radikalių pokyčių, o kviečia visus giliau suvokti, kaip bibliografijos principai išsirutuliojo ir įsipynė į šiuolaikines informacijos sistemas. Toks evoliucinis požiūris gali suteikti galimybę plėtoti vertingas išvalgas į ateities informacijos organizavimo ir apdorojimo veiklas ir galimybes. Bet koku atveju tai įdomus ir originalus aiškinimas bibliografijos kaip nepastebimos, bet pamatinės galingos jėgos, formuojančios ne tik informacijos mokslo lauką, bet ir mūsų pažinimo būdus.